
**ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

ԳԱԳԻԿ ՂԱԶԻՆՅԱՆ

Իրական ժողովրդավարական և իրավական պետության ձևավորումը անհնար է առանց ուժեղ և անկախ դատական իշխանության: Դատական իշխանության անկախության և ինքնուրույնության սկզբունքի իրացածության աստիճանը իրավական պետության կայացածության և ժողովրդավարական իրավաքաղաքական ռեժիմի ցուցանիշն է¹:

Դատական իշխանության անկախությունն իրապես ժողովրդավարական հասարակության անկյունաքարային հիմքերից մեկն է: Քաղաքացիական հասարակության և իրավական ժողովրդավարական պետության ձևավորման պահանջը կենսական անհրաժեշտություն է դարձնում անկախ դատական իշխանության ամրապնդումը: Այս իրողության վառ ապացույցն է այն, որ մեր երկրում դատաիրավական և մասնավորապես վերջին սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում դատական իշխանության կազմակերպական, գործառույթային անկախության ապահովման խնդիրներն առանձնակի ուշադրության են արժանացել: Խնդրի արդիականության մասին է վկայում նաև դատական իշխանության անկախության ամենատարբեր հայեցակետների վերաբերյալ միջազգային հարուստ նյութի առկայությունը:

Դատական իշխանության անկախության էությունը բացահայտելիս առանձին տեսաբաններ այն դիտարկում են որպես իշխանության այս թևի բնութագրական հատկանիշ՝ դատական իշխանությունը բնորոշելով որպես պետական իշխանության *անկախ և ինքնուրույն ճյուղ*²: Դատական իշխանության անկախությունը տեսաբանների կողմից բնորոշվում է նաև որպես իշխանության այս թևի կազմակերպման և գործունեության սկզբունք³: Սակայն և՛ որպես դատական իշխանության հատկանիշ, և՛ որպես իշխանության այս թևի կազմակերպման և գործունեության սկզբունք՝ դա արդարադատություն իրականացնելիս դատարանների (դատավորների) գործունեությանը ցանկացած՝ թե՛

¹ Տե՛ս **Салимзянова Р. Р.** Независимость судебной власти как гарантия правового государства. Казань, 2007, էջ 8:

² Տե՛ս **Гуськова А. П.** К вопросу о судебной защите прав и свобод человека, гражданина в российском уголовном судопроизводстве // "Российский судья", 2005, № 6, էջ 11-13:

³ Տե՛ս **Афанасьева С. И.** Конституционно-правовые гарантии принципа независимости судей в Российской Федерации. Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 2003, **Квициния Ф. А.** Гарантии независимости судей. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2007:

արտաքին և թե՛ ինքնին այդ նույն իշխանության թևի ներսից եկող ոչ իրավաչափ ներգործության, միջամտության արգելքն է:

Դատական իշխանության անկախության, մասնավորապես արդարադատություն իրականացնելիս բացառապես օրենքին ենթարկվելու հիմնարար պահանջը, ձևակերպման որոշակի առանձնահատկություններով հանդերձ, ամրագրված է միջազգային իրավական բազմաթիվ փաստաթղթերում, մեր երկրի հիմնական օրենքում (բոլոր խմբագրություններով), ՀՀ գործող դատական օրենսգրքում, ճյուղային դատավարական օրենքներում: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության (այսուհետ նաև՝ Սահմանադրություն) 162 հոդվածը ոչ միայն սահմանում է, որ ՀՀ-ում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան, այլև որ արդարադատության իրականացմանը որևէ միջամտություն արգելվում է:

Դատական իշխանության անկախության պահանջի սուսկ իրավական ամրագրումը դեռևս բավարար չէ, և դրա գործնականում կիրառությունը ենթադրում է գործառական, ինստիտուցիոնալ, նյութական ու սոցիալական անկախության այնպիսի նախադրյալներ, որոնք անհրաժեշտ ու բավարար են դատարանների ու ողջ դատական իշխանության անկախությունը երաշխավորելու համար: Այդ նախադրյալները դատական իշխանության անկախության ապահովման երաշխիքների ձևով նորովի կարգավորում են ստացել վերջին սահմանադրական փոփոխություններով՝ հաշվի առնելով գործնականում առկա խնդիրները, միջազգային առաջադիմական փորձը, արդյունավետ դատական պաշտպանության երաշխավորման գերխնդիրը: Դատական իշխանության անկախության ապահովման երաշխիքներին առնչվող նոր սահմանադրական կարգավորումների շարքում, իրեն առավել հիմնարար սկզբունք, պետք է առանձնացնել Բարձրագույն դատական խորհրդի (այսուհետ նաև՝ ԲԴԽ) կազմի և կազմավորման կարգի, դատավորների նշանակման կարգի և դատարանների նախագահների նոր դերակատարման վերաբերյալ սահմանադրական լուծումները:

Անդրադառնալով ԲԴԽ-ի՝ որպես դատական իշխանության անկախության երաշխավորի սահմանադրական կարգավիճակին՝ պետք է նշել, որ ի թիվս այլոց, որպես դատական իշխանության ներքին և արտաքին անկախության ապահովման ինստիտուցիոնալ երաշխիք, բազմաթիվ երկրներում գործում են, այսպես կոչված, դատական խորհուրդներ, որոնց, կազմակերպման և գործունեության առանձնահատկություններով հանդերձ, միավորում է դատական իշխանության անկախության երաշխավորման գերխնդիրը⁴: Մեր իրավական համակարգում այս կարևոր դերակատարումը ներկայումս վերապահված է

⁴ Տե՛ս «The Comparative Law and Economics of Judicial Councils» // Berkley Journal of International Law, Volume 27, Issue 1, Article 9, 2009:

ՀՀ արդարադատության խորհրդին (այսուհետև նաև՝ ԱԽ): ԱԽ-ի կազմակերպման և գործունեության հիմքերն ամրագրված էին դեռևս 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրության, 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության մեջ, 2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների ինկորպորացմանն ուղղված՝ 2007 թվականի փետրվարի 21-ին ընդունված ՀՀ գործող դատական օրենսգրքում: Սակայն ԱԽ-ի գործունեության ընթացքում ի հայտ եկած բազմաթիվ խնդիրներ ցույց տվեցին, որ այդ կազմակերպատիրական հիմքերն անհրաժեշտ և բավարար չեն նշված մարմնի անկախության և հատկապես ներքին անկախության երաշխավորման համար: Իսկ եթե բավարար չեն դատական իշխանության անկախությունը երաշխավորելու համար պատասխանատու մարմնի գործունեության անկախության մեխանիզմները, ապա օբյեկտիվորեն անհնար է այդ մարմնի առջև դրված առաքելության իրացումը: Այն պետք է անկախ լինի թե՛ օրենսդիր, թե՛ գործադիր և թե՛ անգամ դատական իշխանությունից, քանի որ իրապես անկախ և արդյունավետ գործող արդարադատության խորհուրդն է անկախ, անկողմնակալ և հաշվետու դատական համակարգի գոյության կարևորագույն գրավականը և նախապայմանը: Եվ հենց այս խնդրի իրացման համատեքստում սահմանադրական բարեփոխումների շնորհիվ փորձ է արվել նորովի կարգավորելու ԱԽ-ի իրավահաջորդի՝ ԲԴԽ-ի կազմի, կազմավորման կարգի, լիազորությունների իրավական հիմքերը՝ ի սկզբանե կանխորոշելով հետագա օրենսդրական կանոնակարգման շրջանակները:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության մեջ երկրի հիմնական օրենքի մակարդակով ամրագրված է, որ ***Բարձրագույն դատական խորհուրդն անկախ պետական մարմին է, որը երաշխավորում է դատարանների և դատավորների անկախությունը:***

Ինչպես արդեն նշել ենք, բազմաթիվ երկրներում գործում են դատական իշխանության անկախության համար պատասխանատու մարմիններ՝ առավելապես դատական խորհուրդների տեսքով: Ու թեև դրանց նպատակը դատական իշխանության անկախության երաշխավորումն է, այդուհանդերձ պետք է նշել, որ այդ նպատակից բխող խնդիրները, դրանց իրացման ուղիները և դրանցով պայմանավորված՝ այդ մարմինների լիազորությունների շրջանակը տարբեր են: Այսպես, օրինակ, Իտալիայում, Ֆրանսիայում, Պորտուգալիայում դատական խորհրդի հիմնական խնդիրը դատական իշխանության առանձնացումն է գործադիրից: Եվ այդ նպատակին հասնելու համար դատական խորհուրդն օժտված է դատավորների ընտրության, առաջխաղացման, կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու ոլորտներում զգալի լիազորություններով՝ էապես սահմանափակելով գործադիր իշխանության մարմինների միջամտությունը (նմանատիպ մոտեցում է

դրսևորվել նաև Լատինական Ամերիկայի, Կենտրոնական ու Արևելյան Եվրոպայի և նախկին խորհրդային երկրների մեծ մասում): Ընդ որում՝ այս երկրներում դատարանների վարչական կառավարման լիազորությունը վերապահված է արդարադատության նախարարին, և այնտեղ արդիական չէ վարչական կառավարման գործառույթները խորհուրդներին փոխանցելու խնդիրը⁵: Հակառակ սրան՝ Հյուսիսային Եվրոպայի որոշ երկրներում, մասնավորապես Դանիայում և Շվեդիայում, խորհուրդներն առավելապես ստեղծվել են դատարանների վարչական (ադմինիստրատիվ) կառավարումը, հատկապես անձնակազմի և բյուջեի կառավարումը բարելավելու համար: Սակայն հարկ է նշել, որ դատական խորհուրդներին այս գործառույթները վերապահելու նպատակը դարձյալ դատական իշխանության անկախության ամրապնդումն է և դատական իշխանության ներքին գործերին արտաքին միջամտությունը բացառելը⁶:

ԲԴԽ-ի լիազորությունները սահմանող՝ Սահմանադրության 175 հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից հանգում ենք այն եզրակացության, որ այս մարմինն են վերապահվել դատական իշխանության անկախության երաշխավորմանը վերաբերող կարևորագույն լիազորություններ, որոնց շրջանակը, 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով Սահմանադրության կարգավորումների համեմատ, ընդլայնվել է, իսկ առանձին լիազորությունների առնչությամբ ԲԴԽ-ի դերակատարումն առավել կարևորվել է: Նրան են վերապահվել այնպիսի նոր լիազորություններ, ինչպիսիք են ***դատավորներին մեկ այլ դատարան գործուղելու հարցը լուծելու, ինչպես նաև իր և դատարանների ծախսերի նախահաշիվները հաստատելու և ՀՀ կառավարություն ներկայացնելու լիազորությունները***: Սահմանադրության մեջ այս լիազորությունների ցանկը, սակայն, սպառիչ չէ, և Սահմանադրության 175 հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ԲԴԽ-ի այլ լիազորությունները և գործունեության կարգը սահմանվում են Դատական օրենսգրքով: Սահմանադրական այս նորմը ՀՀ դատական նոր օրենսգրքի նախագծում ինկորպորացնելիս լայն քննարկումների տեղիք տվեց այն հարցը, թե արդյոք ԲԴԽ-ի լիազորությունները պետք է հստակեցվեն՝ ելնելով վերջինիս՝ որպես դատական իշխանության անկախությունը երաշխավորող անկախ պետական մարմնի կարգավիճակից, թե նրան կարող են վերապահվել նաև դատական իշխանության ինքնակառավարման մարմնի համար բնութագրական լիազորություններ: Դեռ ավելին, քննարկվում էր նաև ՀՀ դատական դեպարտամենտի գործառույթները, այդ թվում՝ դատարանների նյութատեխնիկական ապահովման, կադրային քաղաքա-

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, «Comparative analysis on the High Councils for Judiciary in the EU member states and judicial immunity»: http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2014/09/Report_Councils_eng.pdf

⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

կանության և որոշ այլ ոլորտներ, ԲԴԽ-ին վերապահելու հարցը: Միանշանակ մոտեցումների բացակայությամբ պայմանավորված՝ այս հարցը քննարկման առարկա է դարձել նաև ՀՀ նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների իրավական ապահովմանն աջակցող մասնագիտական խորհրդակցական խորհրդում: Մեր խորին համոզմամբ՝ ԲԴԽ-ին՝ որպես դատական իշխանության անկախության երաշխավորի պետք է վերապահել բացառապես սահմանադրական կարգավիճակից բխող լիազորություններ: Ինչ վերաբերում է կառավարչակազմակերպական, նյութատեխնիկական ապահովման գործառնություններին, ապա այդպիսիք, իհարկե, կարելի է ի վերջո պայմանավորել դատական իշխանության անկախությամբ, սակայն, կարծում ենք, դա դատական իշխանության անկախության չափազանց լայն և անընդունելի մեկնաբանության արդյունք է: ԲԴԽ-ին դատական իշխանության անկախություն երաշխավորելու նպատակից բխող լիազորություններից բացի՝ նաև այդ նպատակի հետ ուղղակիորեն չկապված լիազորություններով ավելորդ ծանրաբեռնելը ոչ միայն այս մարմնին կշեղի իր հիմնական նպատակից՝ հնարավորություն չտալով այն արդյունավետ իրացնելու, այլև կարող է հանգեցնել հակառակ ծայրահեղության, այն է՝ կարող ենք ունենալ չափազանց լայն լիազորություններով օժտված, իր հակակշիռը չունեցող մի մարմին, որի իր լիազորությունների պատշաճ իրականացումը վերահսկելու կամ այդ լիազորությունների սահմանն անցնելու դեպքում հակազդման բավարար մեխանիզմներ չեն լինելու:

Վերոգրյալի լույսի ներքո, մեր կարծիքով, խիստ մտահոգիչ են ՀՀ դատական նոր օրենսգրքի նախագծում (այսուհետ նաև՝ Նախագիծ) ԲԴԽ-ի լիազորությունների կարգավորմանը վերաբերող առաջարկությունները: Այսպես, Նախագծի 98 հոդվածով ԲԴԽ-ին վերապահվող շուրջ չորս տասնյակից ավելի լիազորությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանց մեծ մասը ուղղակիորեն չի բխում դատական իշխանության անկախության երաշխավորման գործառնությունից կամ անհարկի լայն մեկնաբանության արդյունք է: Այս կարգավորման հետ փոխկապակցված՝ Նախագծում տեղ գտած հաջորդ խնդրահարույց կարգավորումն այն է, որ ԲԴԽ-ի աշխատակազմին վերապահված որոշ լիազորություններ իրականացնելու է Դատական դեպարտամենտի կենտրոնական մարմինը. ընդ որում՝ որպես Դատական դեպարտամենտի հիմնադիր Հայաստանի Հանրապետության անունից հանդես է գալու ԲԴԽ-ն: Նախագծում տեղ գտած կարգավորումների համադրումը ցույց է տալիս, որ, ի դեմս ԲԴԽ-ի, միախառնվել են դատական իշխանության անկախության ապահովման, դատական իշխանության ինքնակառավարման և նյութատեխնիկական ապահովման գործառնությունները: Բովանդակային առումով այս տարբեր լիազորությունների կենտրոնացումը մեկ մարմնի ձեռքում, որը սահմանադրորեն

պատասխանատու է բացառապես դատական իշխանության անկախության երաշխավորման համար, նվազագույնը կասկածներ է հարուցում նրա գործունեության արդյունավետության և իր սահմանադրական առաքելության պատշաճ իրացման հնարավորության վերաբերյալ: Ուստի, մեր կարծիքով, ԲԴԽ-ին պետք է վերապահվեն առավելապես իր՝ որպես անկախության երաշխավորի կարգավիճակից բխող լիազորություններ, որոնք անհրաժեշտ և բավարար կլինեն իր առջև դրված սահմանադրական նպատակն իրացնելու համար:

Անդրադառնալով ԲԴԽ-ի կազմին՝ պետք է նշել, որ 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով Սահմանադրության 94.1 հոդվածի համաձայն՝ արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են ՀՀ դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ հինգ տարի ժամկետով, օրենքով սահմանված կարգով ընտրված ինը դատավորներ, Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի կողմից նշանակված երկուական գիտնականներ: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության 174 հոդվածի կարգավորումների համաձայն՝ ԲԴԽ-ն կազմված է տասը անդամից: ԲԴԽ-ի հինգ անդամներին ընտրում է դատավորների ընդհանուր ժողովը՝ դատավորի առնվազն տասը տարվա փորձառություն ունեցող դատավորների կազմից: ԲԴԽ-ի մյուս հինգ անդամներին ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով, միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասնհինգ տարվա փորձառությամբ գիտնականների և այլ հեղինակավոր մասնագետների թվից: Ազգային ժողովի կողմից ընտրված անդամը չի կարող լինել դատավոր:

Դատական խորհուրդների կազմի խնդրին անդրադարձ է կատարվել նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերում, համաձայն որոնց՝ խորհուրդը պետք է ունենա ոչ միատարր կազմ՝ դատավոր և ոչ դատավոր անդամների ընդգրկմամբ՝ պայմանով, որ վերջիններս ընտրվեն գիտնականների, փաստաբանների հանրությունից, և բացառվի այդ խորհուրդների կազմում քաղաքական գործիչների, խորհրդարանի, գործադիր մարմնի ներկայացուցիչների գործունեությունը⁷: Ընդ որում, Ժողովրդավարություն իրավունքի միջոցով Եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով) այն տեսակետն է արտահայտել, որ

⁷ Տե՛ս «Դատական վարչարարություն, ընտրություն և հաշվետվողականություն», Արևելյան Եվրոպայում, Հարավային Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում դատական անկախության վերաբերյալ Կիևյան հանձնարարականներ / <http://www.osce.org/hy/odihr/75436?download=true>, Եվրոպայի դատավորների խորհրդատվական խմբի թիվ 10 եզրակացությունը, Venice Commission, Opinion on Recent Amendments to the Law on Major Constitutional provisions of the Republic of Albania, CDL-INF (1998) 009, 12-րդ կետը [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1998\)009-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1998)009-e):

խորհրդի դատավոր անդամները պետք է ընտրվեն այնպես, որ ապահովվի տարբեր աստիճանների դատավորների հավասարակշռված ներկայացվածությունը: Վենետիկի հանձնաժողովի գնահատմամբ՝ դատական իշխանության անկախությունը ապահովող ինքնավար դատական խորհրդի ստեղծումը չի նշանակում, որ դատավորները պետք է լինեն ամբողջովին ինքնակառավարվող: Դատական իշխանության վարչական կառավարումը չպետք է ամբողջովին լինի դատավորների ձեռքում: Ուստի, նրա կարծիքով, խորհրդի կազմում պետք է նախատեսել նաև այնպիսի անդամների ներկայություն, ովքեր դատական իշխանության մաս չեն և ներկայացնում են պետական այլ մարմիններ, հասարակության ակադեմիական կամ մասնագիտական շրջանակներ: Այս դիրքորոշման հիմնավորումն այն է, որ **խորհրդի դերը պետք է բխի ոչ միայն դատական իշխանության անդամների, այլ նաև հասարակության ընդհանուր շահերից**: Արդարադատության որակի և անաչառության նկատմամբ հսկողությունը այնպիսի դերակատարում է, որը վեր է առանձին դատավորի շահերից: Խորհրդի դերակատարումը կոչված է բարձրացնելու քաղաքացիների վստահությունը դատական իշխանության նկատմամբ: Վենետիկի հանձնաժողովը նույնիսկ առաջարկել է, որ խորհրդի անդամները առավելապես լինեն ոչ դատավորներ՝ մասնագիտական համայնքի ներկայացուցիչներ, ինչը կապահովի դատական համակարգի շահառուների ներկայացվածությունը: Հանձնաժողովը միաժամանակ գտնում է, որ խորհրդի կազմում հավասար թվով դատավոր և ոչ դատավոր անդամների նախատեսումը կարող է բացառել կորպորատիվիզմը և սեփական նեղ շահերով առաջնորդվելու վտանգը⁸:

Վենետիկի հանձնաժողովի դիրքորոշումներում արտահայտված այս մտավախություններն արդիական են նաև գործող ԱԽ-ի կազմի տեսանկյունից: Հաշվի առնելով ԱԽ-ի դատավոր անդամների թվային գերակշռությունը՝ որոշակիորեն ձևական բնույթ է ստանում գիտնականների մասնակցությունը խորհրդի գործունեությանը: Այսպես, օրինակ, նշված խնդրի մասնավոր դրսևորում է այն, որ գործող կարգավորման պայմաններում անգամ բոլոր իրավաբան գիտնական անդամների կողմից կոնկրետ հարցի վերաբերյալ միասնական կարծիք հայտ-

⁸ See Venice Commission, CDL-INF(1998)009, Opinion on recent amendments to the law on Major constitutional provisions of the Republic of Albania, 9-12-րդ կետեր, CDL-AD(2007)028, Report on Judicial Appointments by the Venice Commission, 27-րդ և 30-րդ կետեր, CDL-AD(2014)008, Opinion on the draft Law on the High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina, 30-31-րդ կետեր, CDL-AD(2002)012, Opinion on the Draft Revision of the Romanian Constitution, 66-րդ կետ, CDL-AD(2002)021, Supplementary Opinion on the Revision of the Constitution of Romania, 21-22-րդ կետեր, CDL-AD(2005)003, Joint opinion on a proposal for a constitutional law on the changes and amendments to the Constitution of Georgia by the Venice Commission and OSCE/ ODIHR, 102-րդ կետ, CDL-AD(2012)001, Opinion on Act CLXII of 2011 on the Legal Status and Remuneration of Judges and Act CLXI of 2011 on the Organisation and Administration of Courts of Hungary, 45-րդ կետ:

նելը որևէ հետևանք չի կարող առաջացնել: Դատավոր անդամների թվային ակնհայտ գերակշռության պայմաններում խորհուրդը, ըստ էության, դառնում է դատական իշխանության ներքին սպասարկման մարմին, որը առավելապես զբաղվում է դատական իշխանության ներքին նեղ խնդիրների լուծմամբ: Այնինչ խորհրդի գործունեության հիմնական նպատակը դատական իշխանության անկախության ապահովումն է, որը, ինչպես նշվեց, ոչ այնքան և ոչ միայն դատական իշխանության, որքան առհասարակ պետության, ողջ հասարակության խնդիրն է: Այս պայմաններում առավել քան ակնհայտ է ԱԽ-ի ոչ իրավաչափ կախվածությունը դատական իշխանությունից: Ներքին անկախության բացակայության խնդիրն առավել ակնհայտ է դառնում գոյություն ունեցող իրավակարգավորման պայմաններում, համաձայն որի խորհրդի նիստերը հրավիրում և վարում է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահը:

Ուստի պատահական չէ, որ սահմանադրական բարեփոխումների հենց սկզբից խնդիր դրվեց խորհրդի կազմում ավելացնել ոչ դատավոր անդամների, մասնավորապես՝ իրավաբան գիտնականների թիվը և երաշխավորել վերջիններիս իրական մասնակցությունը դրա գործունեությանը, որը կարող է նպաստել ինչպես տվյալ կառույցի ու նրա գործունեության, այնպես էլ ողջ դատական համակարգի նկատմամբ հասարակական վստահության բարձրացմանը և ամրապնդմանը: Թերևս այս խնդրի լուծմանն են միտված Սահմանադրության 174 հոդվածի արդեն իսկ հիշատակված կարգավորումները:

Ինչ վերաբերում է ԲԴԽ-ի կազմավորման կարգին, ապա Սահմանադրության 174 հոդվածի 1-3-րդ մասերի արդեն իսկ հիշատակված կարգավորումներից բխում է, որ ԲԴԽ-ի կազմավորման հարցում լուրջ դերակատարում ունեն Դատավորների ընդհանուր ժողովը և Ազգային ժողովը:

Միջազգային իրավական փաստաթղթերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ընդհանուր մոտեցման համաձայն՝ դատական խորհուրդների դատավոր անդամները պետք է ընտրվեն դատական իշխանության կողմից⁹: Ինչ վերաբերում է ոչ դատավոր անդամներին, ապա միջազգային իրավական կառույցների, մասնավորապես Վենետիկի հանձնաժողովի գնահատմամբ՝ ժողովրդավարական հասարակության պայմաններում ողջամիտ է դատական խորհրդի կազմում ժողովրդի կամարտահայտության ներկայացվածությունը՝ ի դեմս ժողովրդի ներկայացուցչական մարմնի կողմից խորհրդի կազմի ձևավորման գործընթացին մասնակցության¹⁰: Սակայն այն դեպքում, երբ ոչ դատավոր ան-

⁹ Sté u Venice Commission, CDL-AD(2007)028, Report on Judicial Appointments by the Venice Commission, 29-րդ կետ, CDL-AD(2008)006, Opinion on the Draft Law on the High Judicial Council of the Republic of Serbia, 76-րդ կետ:

¹⁰ Sté u Venice Commission, Opinion on Recent Amendments to the Law on Major Constitutional provisions of the Republic of Albania, CDL-INF(1998)009, 9-րդ կետ:

դամներն ընտրվում են խորհրդարանի կողմից, այդ անձինք չպետք է լինեն խորհրդարանի անդամ, պետք է ընտրվեն որակյալ մեծամասնության կողմից՝ ունենալով ընդդիմադիր ուժերի զգալի աջակցություն, և պետք է ապահովեն հասարակության բազմաշերտ ներկայացվածությունը Դատական մարմինների խորհրդի ընդհանուր կազմում¹¹:

Այս տեսանկյունից ԱԽ-ի կազմավորման գործող կարգը որոշակիորեն խնդրահարույց է: Խոսքը մասնավորապես այն մասին է, որ կիսանախագահական կառավարման ձևի պայմաններում, երբ ՀՀ նախագահի կարգավիճակն առավելապես նույնացվում է գործադիր իշխանության ղեկավարի հետ, դատական համակարգը գործադիր իշխանության միջամտությունից զերծ պահելու միջազգային հիմնարար պահանջի երաշխավորման տեսանկյունից գործող կարգավորումը, կարծում ենք, առնվազն վիճահարույց է: Բացի այդ, գործող կարգավորումը ոչ իրավաչափ է նաև ՀՀ նախագահին թե՛ ԱԽ-ի կազմի ձևավորման գործընթացին մասնակցելու հնարավորություն տալու (մասնավորապես երկու իրավաբան գիտնականներ նշանակելու իրավունք) և թե՛ Արդարադատության խորհրդի լիազորություններին փոխկապակցված կամ դրանց հաջորդող լիազորություններ (ԱԽ-ի միջնորդությամբ դադարեցնել դատավորի լիազորությունները կամ նշանակել դատավոր) վերապահելու առումով: Ընդ որում, նույն Վենետիկի հանձնաժողովը, ընդունելի համարելով օրենսդիր մարմնի կողմից դատական խորհրդի ոչ դատավոր անդամների ընտրության մոդելը, առանձին դեպքերում այն համարել է ավելի նախընտրելի, քան գործադիր իշխանության մասնակցությամբ մեխանիզմը¹²: Սակայն խորհրդարանական կառավարման ձևի պայմաններում էապես փոխվում է Հանրապետության նախագահի դերակատարումն իշխանությունների տարանջատման համակարգում: Ըստ այդմ՝ **իշխանությունների տարանջատման նոր համատեքստում երկրի նախագահին խորհրդի կազմավորման հարցում լուրջ դերակատարում վերապահելը ոչ խոցելի կարգավորում կլինե՞ր այս մարմնի արտաքին անկախության երաշխավորման տեսանկյունից ի տարբերություն առաջարկվող նոր լուծման, երբ խորհրդի ոչ դատավոր անդամներին ընտրելու է ՀՀ Ազգային ժողովը:** Այսպես, նոր սահմանադրական կարգավորումների համաձայն՝ Ազգային ժողովն է ընտրելու թե՛ Վճռաբեկ դատարանի դատավոր առաջարկվող թեկնածուին՝ դատավորի յուրաքանչյուր տեղի համար ԲԴԽ-ի ներկայացրած երեք թեկնածուների թվից (Սահմանադրության 166 հոդվածի 3-րդ մաս) և թե՛ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ դարձյալ Բարձրագույն դա-

¹¹ Sté u Venice Commission, Opinion on the Draft Law on Amendments to the Judicial System Act of Bulgaria, CDL-AD (2002) 015, 5-րդ կետ, Եվրոպայի դատավորների խորհրդատվական խմբի թիվ 10 եզրակացության 32-րդ կետը:

¹² Sté u CDL-AD(2010)042, Interim Opinion on the Draft Law on the High Council for judges and Prosecutors (of 27 September 2010) of Turkey, 34-րդ կետ:

տական խորհրդի առաջարկությամբ (Սահմանադրության 166 հոդվածի 5-րդ մաս): Այս կարգավորման պայմաններում ԲԴԽ-ի արտաքին անկախության ապահովման խնդիրն առավել քան արդիական է այն պարզ պատճառով, որ խորհրդի անդամների ուղիղ կեսին ընտրելու է Ազգային ժողովը, որը նաև ունի փոխկապակցված լիազորություններ խորհրդի հետ: Բացի այդ, ինչպես արդեն նշել ենք, ԲԴԽ-ին լուրջ դերակատարում է վերապահվել դատական իշխանության կազմակերպման, մասնավորապես դատական բարձրագույն ատյանի դատավորներ և նախագահ նշանակելու հարցում: Այս պարագայում Բարձրագույն դատական խորհրդի կազմավորման հարցում ՀՀ Ազգային ժողովին ծանրակշիռ դերակատարում վերապահելը, բացի այն բանից, որ ավելորդ քաղաքականացման վտանգ է պարունակում, նաև վերջինիս կողմից դատական իշխանության կազմակերպման հարցերին հնարավոր ոչ իրավաչափ միջամտության առումով որոշակի մտավախության տեղիք է տալիս:

Գործող օրենսդրական կարգավորման պայմաններում Արդարադատության խորհրդի ներքին անկախության երաշխավորման տեսանկյունից, ինչպես արդեն նշել ենք, խնդրահարույց է նաև Արդարադատության խորհրդի նիստերը հրավիրելու՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի լիազորությունը: ԱԽ-ի նիստերին, թեկուզև առանց քվեարկության իրավունքի, երկրի բարձրագույն դատական ատյանի ղեկավարի մասնակցությունը խորհրդի դատավոր անդամների նկատմամբ որոշակի ոչ իրավաչափ ներգործության վտանգ է պարունակում: Նման եզրահանգման օգտին է վկայում նաև ներկայումս ձևավորված պրակտիկան: Առանձին խնդիր է նաև այն, որ դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու իրավասությունը վերապահված է ԱԽ-ին, իսկ գործող օրենսդրական կարգավորման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանի նախագահը կարգապահական վարույթ հարուցելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտ է, ով նաև նախագահում է իր իսկ կողմից հարուցված վարույթով դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի քննություն իրականացնող ԱԽ-ի նիստը:

Դատական խորհրդի նախագահի ընտրության հարցի առնչությամբ որոշակի մոտեցումներ կան ձևավորված նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերում, և նախագահի ընտրության մոդելն ընդունելի է նաև Եվրոպայի դատավորների խորհրդատվական խմբի, Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացությունների համատեքստում¹³:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ ԲԴԽ-ի ներքին անկախության երաշխավորման տեսանկյունից լուրջ իրավական հիմք է սահմանադրա-

¹³ St' u Compilation of Venice Commission Opinions and Reports Concerning Courts and Judges, CDL-PI(2015)001 2015, Strasbourg, France, Եվրոպայի դատավորների Խորհրդատվական խմբի թիվ 10 եզրակացությունը:

կան այն կարգավորումը, որի համաձայն՝ խորհուրդն իր կազմից դատական օրենսգրքով սահմանված ժամկետով և կարգով ընտրում է խորհրդի նախագահ՝ դատավորների ընդհանուր ժողովի և Ազգային ժողովի կողմից հաջորդաբար ընտրված անդամներից (Սահմանադրության 174 հոդվածի 7-րդ մաս): Այստեղ պետք է նշել, որ Սահմանադրության մեջ տեղ գտած ձևակերպումն ամեննին չի նշանակում, որ Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահ պետք է ընտրվի առաջին հերթին խորհրդի դատավոր անդամների կազմից: Ավելին, կարծում ենք, որ դատական օրենսգրքով անհրաժեշտ է նախատեսել այնպիսի կարգավորում, որ խորհրդի նախագահ ընտրվի առաջին հերթին ոչ դատավոր անդամների թվից և հինգ տարի ժամկետով: Կարծում ենք նաև, որ վերջինս, անկախ խորհրդի մյուս անդամների կարգավիճակից, չպետք է համատեղի նախագահի պաշտոնը որևէ այլ գործունեության հետ: Մեր կարծիքով, այս լուծումը անհրաժեշտ է ԲԴԽ-ի ձևավորման և գործունեության հետ կապված օբյեկտիվորեն հնարավոր խոչընդոտները հաղթահարելու և խորհրդի առավել արդյունավետ գործունեությունը ապահովելու համար:

Անդրադառնալով դատավորների ընտրության (նշանակման) կարգին՝ պետք է նշել, որ միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն դատավորների նշանակման (ընտրության) չորս հիմնական մոդելներ՝ դատավորների նշանակումը քաղաքական մարմինների կողմից, դատավորների նշանակումը դատական իշխանության կողմից, դատավորների նշանակումը դատական խորհրդի կողմից և դատավորների նշանակումն ընտրությունների միջոցով¹⁴: Կիևյան հանձնարարականների 3-րդ կետի համաձայն՝ *«Եթե դատավորների ընտրության խնդիրը որևէ այլ անկախ մարմնի վրա դրված չէ, ապա պետք է ստեղծել առանձին փորձագիտական հանձնաժողով՝ դատավորների ընտրության գործընթացում գրավոր և բանավոր քննություններն անցկացնելու նպատակով: Այս պարագայում դատական խորհրդի լիազորությունները պետք է սահմանափակել պատշաճ ընթացակարգերի պահպանումը ստուգելով և կամ հանձնաժողովի ընտրած թեկնածուներին նշանակելով կամ նշանակող մարմնին նրանց առաջադրելով»*: Կիևյան հանձնարարականների 23-րդ կետի համաձայն՝ *«Եթե դատավորի վերջնական նշանակումը կատարում է պետության նախագահը, ապա նշանակելու հայեցողությունը պետք է սահմանափակվի ընտրող մարմնի (օրինակ՝ դատական խորհուրդ, որակավորման հանձնաժողով կամ փորձագիտական հանձնաժողով) առաջադրած թեկնածուների շրջանակով: Այդպիսի թեկնածուի նշանակումը կարող է մերժվել միայն ընթացակարգային հիմքերով, ընդ որում՝ պատճառաբանված որոշմամբ»*:

¹⁴ Տե՛ս <https://www.usip.org/sites/default/files/Judicial-Appointments-EN.pdf>

Նախագահի կողմից դատավորներին նշանակելու կառուցակարգը խնդրահարույց չէ նաև Վենետիկի հանձնաժողովի գնահատմամբ պայմանով, որ անկախ դատական խորհրդի առաջարկը պարտադիր է Հանրապետության նախագահի համար¹⁵: Գործող օրենսդրական կարգավորումը, համաձայն որի՝ Արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնող երկու իրավաբան գիտնականներին նշանակում է Հայաստանի Հանրապետության նախագահը, և նա է վավերացնում խորհրդի կողմից հաստատված ցուցակը (ընդ որում՝ այդ ցուցակը հաստատելու կամ այն խորհրդին վերադարձնելու օրենսդրական լիազորությունները հստակեցված չեն), կիսանախագահական կառավարման ձևի պայմաններում, երբ Հայաստանի Հանրապետության նախագահի կարգավիճակն առավելապես ասոցացվում է գործադիր իշխանության ղեկավարի հետ, կարծում ենք, անհամատեղելի է դատական համակարգի կազմավորումը գործադիր իշխանության միջամտությունից զերծ պահելու միջազգային հիմնարար պահանջի երաշխավորման տեսանկյունից: Ուստի, 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության 166 հոդվածի կարգավորումների համաձայն՝ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների դատավորներին և նախագահներին, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանի պալատների նախագահներին նշանակում է ՀՀ նախագահը՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ: Բարձրագույն դատական խորհրդին է վերապահվել նաև դատավորների թեկնածուների, ներառյալ առաջխաղացման ենթակա թեկնածուների ցուցակները հաստատելու լիազորությունը: Այս կարգավորումներն իրենց արտացոլումն են ստացել նաև ՀՀ նոր դատական օրենսգրքի նախագծում. այսպես, օրինակ, Նախագծում հստակ ամրագրվել է Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ դատավորների թեկնածուների, ներառյալ առաջխաղացման ենթակա թեկնածուների ցուցակները հաստատելու լիազորությունը (Նախագծի 85 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ), հստակեցվել են ընթացակարգային այն հիմքերը, երբ ՀՀ նախագահը կարող է վերադարձնել դատավորի թեկնածության վերաբերյալ ԲԴԽ-ի առաջարկը (Նախագծի 115 հոդվածի 9-րդ մաս): Նշված սահմանադրական հիմքերը և դրանց կենսագործմանն ուղղված Հայաստանի Հանրապետության դատական նոր օրենսգրքի նախագծի կարգավորումները, կարծում ենք, համահունչ են դատական կորպուսի ձևավորման միջազգային չափանիշներին, առավել ևս որ, ինչպես արդեն նշել ենք, խորհրդարանական կառավարման ձևի պայմաններում էապես փոխվում է Հանրապետության նախագահի դերակատարումն իշխանությունների տարանջատման համակարգում:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության 166 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանի

¹⁵ Տե՛ս Վենետիկի հանձնաժողովի՝ արդեն իսկ հիշատակված թիվ 403/2006 (CDL-AD(2007)028) կարծիքը, 14-րդ պարբերություն:

դատավորներին նշանակում է Հանրապետության նախագահը՝ Ազգային ժողովի առաջարկությամբ, իսկ վերջինս առաջարկվող թեկնածուին ընտրում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ դատավորի յուրաքանչյուր տեղի համար Բարձրագույն դատական խորհրդի ներկայացրած երեք թեկնածուների թվից: Իսկ նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ընտրում է Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ, Վճռաբեկ դատարանի կազմից, վեց տարի ժամկետով:

Ազգային ժողովի կողմից դատավորների ընտրության մոդելի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովն այն տեսակետն է արտահայտել, որ թեև այն թվում է առավել ժողովրդավարական մեխանիզմ, բայց կարող է նաև դատավորներին ներգրավել քաղաքական գործունեության մեջ և հանգեցնել գործընթացի քաղաքականացմանը: Խորհրդարանի կողմից դատավորների ընտրությունը հայեցողական ակտ է, հետևաբար, եթե անգամ թեկնածություններն առաջարկվում են դատական խորհրդի կողմից, չի բացառվում, որ խորհրդարանը կարող է ձեռնպահ մնալ առաջարկն ընդունելուց¹⁶: Վենետիկի հանձնաժողովն այն կարծիքին է, որ խորհրդարանն անկասկած առավել ներքաշված է քաղաքական խաղերի մեջ, և դատավորների ընտրությունը խորհրդարանում կարող է հանգեցնել քաղաքական գործարքների, որի յուրաքանչյուր անդամ կարող է ցանկանալ ունենա իր սեփական դատավորը¹⁷:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք փաստել, որ քննարկված սահմանադրական նոր լուծումները թեև հիմնականում ամուր հիմքեր են ստեղծել դատական իշխանության իրական անկախության ապահովման համար, սակայն առանձին դեպքերում, ինչպես արդեն նշել ենք, հենց այս նոր կարգավորումներն են որոշակիորեն խնդրահարույց թվում. մասնավորապես նկատի ունենք ԲԴԽ-ի կազմավորման, Վճռաբեկ դատարանի դատավորների նշանակման կարգի հետ կապված մտավախությունները: Այդուհանդերձ, այս կարգավորումների վերաբերյալ վերջնական հստակ եզրահանգում կարող է արվել միայն ճյուղային օրենսդրության մեջ դրանց ինկորպորացման և դրանց գործնական կիրառության արդյունքների հիման վրա:

Բանալի բառեր – *դատական իշխանության անկախություն, Արդարադարտության խորհուրդ, Բարձրագույն դատական խորհուրդ, դատավոր անդամներ, ոչ դատավոր անդամներ, ՀՀ Ազգային ժողով, ՀՀ նախագահ*

¹⁶ Տե՛ս Վենետիկի հանձնաժողովի թիվ 403/2006 (CDL-AD(2007)028) կարծիքը, 9-10-րդ պարբերություններ:

¹⁷ Տե՛ս Venice Commission, Opinion on the Draft Law on Judicial Power and Corresponding Constitutional Amendments of Latvia, CDL-AD (2002) 26, para. 22:

ГАГИК КАЗИНЯН – Конституционные основы обеспечения независимости судебной власти. – В статье рассматриваются гарантии независимости судебной власти в контексте конституционных изменений от 6 декабря 2015 года. Представлены правовые положения, касающиеся статуса, состава и формирования Совета юстиции и его преемника – Высшего судебного совета как конституционных органов, ответственных за обеспечение независимости судебной власти. Проанализированы действующее законодательное регулирование проблем, возникающих на практике, и новые конституционные нормы, направленные на их решение. Кроме того, изложены преимущества и недостатки действующих и новых конституционных механизмов назначения судей.

Ключевые слова: *независимость судебной власти, Совет юстиции, Высший судебный совет, Национальное Собрание РА, президент РА*

GAGIK GHAZINYAN – The Constitutional Bases for Securing the Independence of the Judiciary. – The article is focused on the constitutional guarantees of the independence of judicial power in the context of the constitutional amendments of 6 December 2015. The article presents the regulations related to the status, composition and formation of the Council of Justice and its successor High Council for Judiciary as constitutional bodies responsible for guaranteeing the independence of the judiciary based on the analysis of the existing legislative regulations, issues rising in practice and the new constitutional amendments aimed to solve them. The article also outlines the advantages and disadvantages of the current and new constitutional regulations in regard the appointment of judges.

Key words: *independence of judicial power, Council of Justice, High Council for Judiciary, judge members, non-judge members, National Assembly of the RA, President of the RA*